

Iryna Kyryczok

Biblioteka Naukowa

Charkowski Narodowy Uniwersytet Medyczny

iv.kyrychok@knu.edu.ua

Wypróbowane wojną: działalność Biblioteki Naukowej Charkowskiego Narodowego Uniwersytetu Medycznego w czasie stanu wojennego w Ukrainie

Streszczenie: W artykule przedstawiono wyzwania stojące przed ukraińskim szkolnictwem wyższym, w szczególności uniwersytetami medycznymi i bibliotekami uniwersyteckimi, podczas rosyjskiej agresji zbrojnej. Autorka przeanalizowała zdolność bibliotek uczelni medycznych do zorganizowania swojej działalności w warunkach stanu wojennego w kraju. Na przykładzie Biblioteki Naukowej Charkowskiego Narodowego Uniwersytetu Medycznego przedstawiła doświadczenia w organizacji pracy w mieście frontowym, procesy wdrażania wsparcia informacyjnego nauki i dydaktyki.

Słowa kluczowe: Biblioteka Naukowa Charkowskiego Narodowego Uniwersytetu Medycznego, uczelnie medyczne, kształcenie na odległość, ukraińskie biblioteki w czasie wojny, wsparcie informacyjne, wolontariat

Wstęp

W ostatnim czasie medyczne szkolnictwo wyższe w Ukrainie podejmuje poważne wyzwania spowodowane procesami zachodzącymi w kraju i na całym świecie. W 2020 r., gdy na świecie wybuchła pandemia COVID-19, ograniczenia wynikające z kwarantanny przyczyniły się do przejścia wszystkich instytucji edukacyjnych, w tym wyższych uczelni medycznych (WUM), do nauczania najpierw na odległość, a następnie w formie hybrydowej, łącząc formy stacjonarne i online. Doświadczenie korzystania z technologii zdalnego nauczania zdobyte podczas pandemii koronawirusa wykorzystano podczas stanu wojennego w Ukrainie i w czasie zbrojnej agresji rosyjskiej, która nastąpiła 24 lutego 2022 r.

Od początku wojny każda uczelnia wyższa samodzielnie wybierała formę nauczania, w zależności od bezpieczeństwa w regionie i gotowości uczelni do zapewnienia ochrony studentom i pracownikom: zdalnie – dla uczelni znajdujących się na terenie działań wojennych lub w stanie zagrożenia; stacjonarnie lub w formie hybrydowej – dla tych, które znajdują się w oddaleniu od miejsc działań agresora. We wschodniej i południowej części Ukrainy, gdzie nadal trwają aktywne działania wojenne, uczelnie, w tym WUM, zostały zmuszone do przejścia na nauczanie zdalne, stwarzając wszystkim podmiotom procesu dydaktycznego bezpieczne warunki do zakończenia roku akademickiego.

Działalność bibliotek uniwersytetów medycznych podczas wojny

Od początku wojny biblioteki uniwersytetów medycznych jako główne ośrodki informacyjne tych uczelni szybko zreorganizowały pracę zgodnie z warunkami stanu wojennego i zakresem działań Sił Zbrojnych Ukrainy: w razie potrzeby – praca zdalna, komunikacja online pomiędzy pracownikami bibliotek, jak również z użytkownikami. Zorganizowano sztaby wolontariatu – centra pomocy Siłom Zbrojnym Ukrainy i uchodźcom, którzy z powodu wojny zostali zmuszeni do ewakuacji w bezpieczniejsze regiony.

W czasie stanu wojennego praca biblioteki medycznej jest niezwykle ważna – zapewnia wsparcie informacyjne w zakresie szkolenia lekarzy, w szczególności wojskowych fachowców medycznych, służy radą i praktyczną pomocą w znalezieniu niezbędnych źródeł informacji, nowych publikacji dla specjalistów opieki zdrowotnej, pielęgniarstwa, badań laboratoryjnych, pracy socjalnej itp.

Pół roku po wybuchu wojny przeprowadzono elektroniczną ankietę w celu zbadania działalności bibliotek uniwersytetów medycznych w czasie stanu wojennego w Ukrainie. W ankiecie wzięło udział 14 z 15 bibliotek państwowych uniwersytetów medycznych:

- Bukowiński Państwowy Uniwersytet Medyczny w Czerniowcach (BPUM),
- Charkowski Narodowy Uniwersytet Medyczny (ChNUM),
- Doniecki Narodowy Uniwersytet Medyczny (DNUM),
- Iwano-Frankiński Narodowy Uniwersytet Medyczny (IFNUM),
- Lwowski Narodowy Uniwersytet Medyczny im. D. Halickiego (LNUM),
- Narodowy Uniwersytet Farmaceutyczny w Charkowie (NUF),
- Narodowy Uniwersytet Medyczny im. O.O. Bohomolca w Kijowie (NUM),
- Odeski Narodowy Uniwersytet Medyczny (ONUM),
- Tarnopolski Narodowy Uniwersytet Medyczny (TNUM),
- Narodowy Uniwersytet Ochrony Zdrowia im. P.L. Szupika w Kijowie (NUOZ),
- Dniepropetrowski Państwowy Uniwersytet Medyczny (DPUM),
- Połtawski Państwowy Uniwersytet Medyczny (PPUM),
- Winnicki Narodowy Uniwersytet Medyczny im. M.I. Pirogowa (WNUM),
- Zaporoski Państwowy Uniwersytet Medyczny (ZPUM).

Analiza odpowiedzi wykazała, że 100% bibliotek pracuje pomimo trudnych warunków: 64,3% pracuje stacjonarnie, natomiast 35,7% hybrydowo (na miejscu i zdalnie) – w większości są to uczelnie z terenów objętych działaniami wojennymi, znajdujące się w miejscowościach zagrożonych ostrzałami wojska rosyjskiego. W regionach oddalonych od działań wojennych (71,4%) zespoły biblioteczne pracują prawie w pełnym składzie: 90–100% (BPUM, WNUM, DPUM, IFNUM, LNUM, NUM, NUOZ, ONUM, DPUM i TNUM). W bibliotekach usytuowanych na terenach, na których trwa ostrzał wojsk rosyjskich (28,6%), w szczególności w DNUM, ZPUM, NUF i ChNUM, niewielka część pracowników jest w miejscu pracy (12–26,8%), ponieważ wielu pracowników zostało zmuszonych do ewakuacji w inne obwody Ukrainy, a niektórzy wyjechali z dziećmi za granicę.

Rosyjscy okupanci codziennie przeprowadzają ataki artyleryjskie i raketowe na miasta i miasteczka Ukrainy, niszcząc osiedla mieszkaniowe, ośrodki kultury, placówki medyczne i placówki oświatowe. Budynki DNUM, ZPUM, NUOZ i ChNUM zostały uszkodzone przez ostrzał wroga. Najbardziej ucierpiała biblioteka ZPUM. Warto podkreślić, że dopóki trwają działania wojenne, trudno obliczyć straty w zbiorach czy ogólnie – straty majątkowe, zwłaszcza gdy książki i inny sprzęt są pod gruzami lub zniszczone w wyniku eksplozji, pożaru itd.

Mimo zniszczeń i trwającej wojny należy zauważyć, że wszystkie biblioteki uczelni medycznych, niezależnie od regionu i liczby pracowników, świadczą usługi użytkownikom, którzy się do nich zgłaszają. Kontynuowane jest gromadzenie zbiorów, analityczne i syntetyczne opracowanie dokumentów, praca z własnymi i zewnętrznymi (w tym zagranicznymi) zasobami elektronicznymi, obsługa użytkowników, w tym konsultacje oraz organizacja wydarzeń kulturowych zarówno offline, jak i online.

Autorka prześledziła organizację pracy na przykładzie Biblioteki Naukowej Charkowskiego Narodowego Uniwersytetu Medycznego (BN ChNUM), która funkcjonuje w mieście frontowym. Biblioteka, znajdując się pod ciągłym ostrzałem rosyjskich okupantów ze względu na bliskość granicy z krajem agresora, została z początkiem wojny zmuszona podobnie jak sama uczelnia do przejścia na pracę zdalną. Otrząsnąwszy się szybko z szoku, jakiego doznał cały naród ukraiński w pierwszych dniach wojny, w bibliotece zorganizowano pracę zdalną za pomocą technologii internetowych i aplikacji mobilnych, a mianowicie:

- dla bibliotekarzy: tworzenie cyfrowego środowiska dydaktycznego i naukowego uczelni, organizacja spotkań online, konsultacje, przygotowywanie artykułów i referatów na konferencje itp.,
- dla użytkowników: utworzono dodatkowe usługi wirtualne, rozszerzono liczbę usług zdalnych za pomocą różnych narzędzi i technologii informacyjno-komunikacyjnych.

W BN ChNUM utworzono grupę roboczą spośród pracowników dysponujących prywatnym sprzętem elektronicznym (np. komputery, laptopy, tablety) oraz łączem internetowym – a to tylko 20 osób (jedna trzecia zespołu). Ci, którzy się ewakuowali w trybie pilnym, zostawili wszystko w domu. Większość z grupy roboczej pozostała w mieście i pracowała, będąc pod ciągłym ostrzałem, urządając dla siebie „biura” w korytarzach mieszkań, pamiętając o zasadzie „dwóch ścian”¹, lub w innych bezpieczniejszych lokalach czy piwnicach. Pracowali pomiędzy ostrzałami – dniem lub nocą – w czasie, gdy był prąd i internet, ponieważ cały czas pod ostrzałem pozostawała infrastruktura krytyczna miasta (przedsiębiorstwa dostarczające prąd i ciepło). Mimo wszelkich trudności bibliotekarze pracowali nieprzerwanie. Uwzględniając realia stanu wojennego, następował podział prac, a zakres zadań ustalany był dla każdego z pracowników indywidualnie.

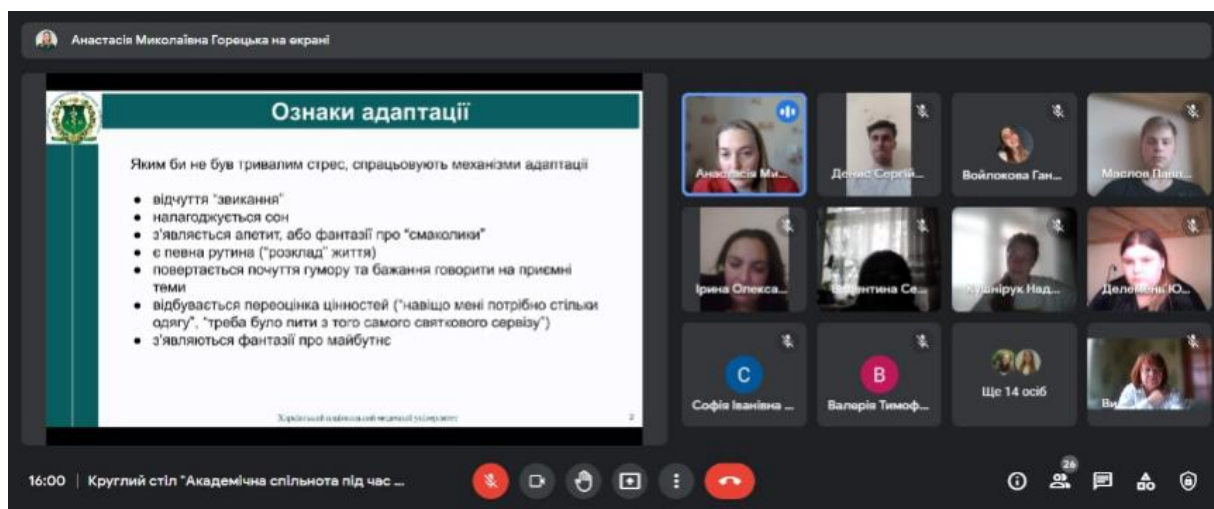
¹ Zasada dwóch ścian nakazuje, aby schronić się w pomieszczeniu nieprzylegającym do zewnętrznej ściany budynku. Pierwsza ściana przyjmuje siłę wybuchu, a druga zatrzymuje odłamki. Zob. KLEKOCCI, A. Wybuchy w Mikołajowie. Mer alarmuje: Pamiętajcie o zasadzie dwóch ścian. W: *Radio ZET. Wiadomości* [online]. [Dostęp 6.01.2023]. Dostępny w: <https://wiadomosci.radiozet.pl/Swiat/Wybuchy-w-Mikolajowie.-Mer-alarmuje-Pamietajcie-o-zasadzie-dwoch-scian>.

Zespół biblioteki zaangażowany w tworzenie cyfrowego środowiska dydaktycznego i naukowego nadal uzupełniał katalog elektroniczny i bazy danych, stronę internetową biblioteki oraz Repozytorium ChNUM. Ze względu na brak wspólnej, krajowej platformy literatury medycznej podczas pandemii COVID-19 w bibliotece zainicjowano tworzenie katalogu tematycznego z linkami do elektronicznych podręczników i publikacji naukowych z repozytoriów instytucjonalnych Ukrainy, aby wspomóc kształcenie na odległość i procesy naukowo-badawcze. Ta praca jest kontynuowana. Ponadto pracownicy tworzą wykazy przydatnych linków internetowych, szukają różnych możliwości i poszerzają dostęp do zasobów informacyjnych, w tym firm komercyjnych, m.in. McGraw Hill Medical, RapidILL, Research4Life, Capsule, Coursera, Resource Center Elsevier, EBSCO Health, które w czasie stanu wojennego otworzyły dostęp do swoich zasobów dla ukraińskich wykładowców i naukowców.

W celu popularyzacji informacji o historii Charkowskiego Narodowego Uniwersytetu Medycznego bibliotekarze kontynuują pracę nad redagowaniem już opublikowanych oraz nad pisanem nowych artykułów do Wikipedii o wybitnych absolwentach Charkowskiej Szkoły Medycznej. Ponadto podnoszą swoje kompetencje zawodowe, przygotowując referaty na konferencje naukowe i seminaria oraz uczestnicząc w szkoleniach online. Nieustannie odbywają się zdalne spotkania dyrekcji, kierowników oddziałów, jednostek strukturalnych biblioteki czy grupy roboczej ds. rozwiązywania pilnych spraw i bieżących zadań oraz organizowania pracy.

Użytkownicy nadal obsługiwani są zdalnie. Bibliotekarze pomagają w wyszukiwaniu informacji, przygotowują symbole UKD dla prac naukowych, doradzają wykładowcom i naukowcom w zakresie samodzielnej archiwizacji materiałów w Repozytorium ChNMU, pomagają w tworzeniu i aktualizowaniu profili osobowych w bazach naukometrycznych i systemach identyfikacji autorów, wspomagają działalność publikacyjną naukowców, sprawdzają teksty za pomocą systemów antyplagiatowych stosowanych na uczelni, tworzą zestawienia bibliograficzne dla prac naukowych itp.

Praca kulturalna, dydaktyczna i wychowawcza z młodzieżą studencką również przeniosła się do świata wirtualnego. Organizowano spotkania przy „okrągłym stole”, np. „Społeczność akademicka w okresie agresji wojskowej Rosji na Ukrainę: aspekty psychologiczne”, „Jak i dlaczego uczestniczyć w konferencjach: porady dla początkujących”, „Medycyna na stronach beletrystyki i poezji”, a także twórczy wieczór literacki, na którym studenci i bibliotekarze recytowali swoją poezję powstałą podczas wojny. Zaplanowano kolejne wydarzenia na bieżący rok akademicki 2022/2023.

II. 1. Okrągły stół online „Społeczność akademicka w okresie agresji militarnej Rosji na Ukrainę: aspekty psychologiczne”
Screenshot: I. Kyryczok.

Mimo nadzwyczajnych warunków, które są konsekwencją stanu wojennego i nieustannego ostrzału artyleryjskiego i raketowego Charkowa (ostrzał nie ustaje od czerwca 2022 r.), do pracy na miejscu w bibliotece powróciło pierwszych czterech, a później kolejnych sześciu pracowników – to zaledwie 10% załogi. Podjęli taką decyzję celowo, aby wesprzeć studentów kończących studia oraz odzyskać wypożyczone zbiory podręczników akademickich. Konieczne było przyjęcie podręczników od studentów, aby mogli się rozliczyć z literatury i otrzymać na czas dyplomy lekarzy. Opracowany sposób rozliczania zwrotów w warunkach stanu wojennego daje czytelnikom swobodę wyboru: zwrot bezpośrednio do biblioteki, przesłanie książek pocztą lub elektroniczna wpłata rekompensaty pieniężnej za utraconą literaturę na konto uczelni². Podręczniki przywozili sami studenci, ich bliscy lub znajomi. Ci, którzy nie mogli przynosić książek bezpośrednio do biblioteki, przysyłali je pocztą, a bibliotekarze odbierali paczki w urzędach pocztowych. Efekt skoordynowanej pracy zespołowej w okresie czerwiec–lipiec to 90% rozliczonych studentów kończących studia i odzyskanie ogromnej liczby zbiorów bibliotecznych.

² W praktyce BN ChNUM jest to pierwsze doświadczenie odzyskiwania zbiorów czy raczej wartości pieniężnej za utracone zbiory przy pomocy wpłat rekompensat. W czasie pokoju użytkownik wymieniał zagubioną książkę na inną o tej samej wartości. Umożliwiło to zbilansowanie strat majątkowych biblioteki, szczególnie w przypadku studentów zagranicznych.

II. 2. Zwrot podręczników przez studentów kończących studia w ChNUM
Fot. I. Fursa.

Dziś Biblioteka Naukowa ChNUM pracuje w formie hybrydowej: część zespołu zdalnie, a 13 bibliotekarzy na swoich stanowiskach pracy. Dopóki jest to możliwe, studentom wypożyczane są podręczniki na nowy rok akademicki, trwają prace w zakresie gromadzenia i opracowania nowych nabytków w katalogu elektronicznym, porządkowania zbiorów, zapewnienia dostępu do zasobów elektronicznych i baz danych, skanowane są rzadkie i cenne zbiory książkowe, prowadzone są konsultacje dla użytkowników oraz inne usługi, które biblioteka świadczyła jeszcze przed wojną.

II. 3. Pracownicy Biblioteki Naukowej ChNUM pracujący w czasie stanu wojennego
Fot. W. Michno.

Od początku wojny, równoległe z działalnością zawodową, pracownicy bibliotek wspierają ruch wolontariacki w Ukrainie – organizują pomoc dla wojska i ludności w zakresie dostarczania żywności, leków, środków higienicznych, wspomagają ewakuację ludności cywilnej do bezpiecznych miejsc, a także tkają siatki maskujące i zbierają środki na potrzeby obrońców Ukrainy.

Il. 4. Pracownica Biblioteki Naukowej ChNUM pomaga tkąć siatki maskujące
Fot. M. Zagowora.

Wnioski

Jesienią 2022 r., kiedy powstaje ten artykuł, stan wojenny w Ukrainie wciąż trwa. Biblioteki wyższych uczelni medycznych nadal pokonują wyzwania borykając się z szeregiem problemów, a przede wszystkim z:

- brakiem wspólnej, krajowej platformy literatury medycznej wspierającej kształcenie na odległość i procesy naukowo-badawcze,
- problemami kadrowymi wywołanymi m.in. ewakuacją pracowników do innych regionów i poza granice Ukrainy, podejmowaniem pracy w miejscu zamieszkania po ewakuacji, co powoduje odpływ wykwalifikowanych specjalistów, niezdolnością do pracy zdalnej i na stanowiskach pracy, brakiem personelu na miejscu itp.,
- niebezpiecznymi warunkami pracy, zagrożeniem zdrowia i życia.

Mimo trudności biblioteki nadal wspierają procesy dydaktyczne i naukowe uniwersytetów. Angażują się w wolontariacki ruch narodu ukraińskiego. Wzmocnione siłą ducha trzymają się godnie, potwierdzając zdolność do pracy w niepewnych i skrajnie złożonych realiach dzisiejszych czasów.